

Enkätutveckling 2024 - Del 2

**Validering av förändringsarbetet för den nationella
skolundersökningens frågeformulär 2024**

Louise Selling, februari 2025

Innehåll

Enkätutveckling 2024 – del 2.....	3
Inledning	3
Syfte	3
Metod.....	4
Resultat.....	5
Slutsatser	7
Referenser.....	9

Enkätutveckling 2024 – del 2

Inledning

Under hösten 2023 genomfördes ett enkätutvecklingsarbete av frågeformuläret som ligger till grund för resultaten som redovisas i CAN:s nationella skolundersökning 2024 (se bilaga 2 till CAN-rapport 230). Vid detta arbete träffade medarbetare från CAN elever i årskurs 9 för att diskutera hur ungdomarna uppfattade frågorna i enkäten från 2023. Vi som arbetar med den nationella skolundersökningen ansåg att utvecklingsarbetet som gjordes var viktigt för få en bra uppfattning om hur frågorna och språket uppfattades av de som skulle svara på enkäten. Syftet var att mer träffsäkert fånga upp ungdomarnas ANDTS-erfarenheter.

Under hösten 2024 gjordes ett uppföljande arbete. Louise Selling, Isabella Gripe och Martina Zetterqvist från CAN träffade då elever från gymnasiet år 2 utifrån resonemanget att även få deras syn på enkäten, eftersom de är den andra delen av målgruppen som besvarar enkäten. Dessa elever fick ge feedback och diskutera frågorna i den nya reviderade enkäten för 2024. Det ansågs viktigt att båda elevgrupperna som normalt sett också ingår i urvalet till den nationella skolundersökningen blev representerade i sammanhanget.

Vi på CAN vill rikta ett stort tack till de elever och lärare som ställde upp med sin tid och sina värdefulla åsikter och tankar. De möten och samtal vi haft har varit väldigt givande och ovärderliga i valideringsarbetet av frågeformuläret 2024.

Syfte

Då ett flertal revideringar gjordes i enkäten till den nationella skolundersökningen 2024 ansågs det nödvändigt att göra ett uppföljande arbete med hur den nya enkäten uppfattades av elever som ingår i målgruppen för den. Syftet med det uppföljande arbetet var dels för att göra en validering av de ändringar som gjorts, men också att få en helhetsbild av hur eleverna i gymnasiet år 2 uppfattar frågorna och språket i enkäten.

Metod

I detta avsnitt presenteras urval, undersökningens genomförande och diskussionsunderlaget i korthet. Målet har varit att arbeta på liknande sätt som vid utvecklingsarbetet under hösten 2023 (se bilaga 2 till CAN-rapport 230).

Urval och genomförande

Urvalet består av gymnasieskolor i Stockholms län och baseras på närhetsprincipen. När det kommer till klassurvalet var målet att få träffa klasser med olika programinriktning för att få viss spridning, och att få träffa både elever som läser ett yrkesförberedande program och elever som läser ett högskoleförberedande program.

För att genomföra valideringsarbetet kontaktades vid ett första steg ett antal gymnasieskolor i Stockholms län direkt av oss på CAN via e-post med förfrågan om att delta. De tillfrågade gymnasieskolorna informerades om syftet, hur det skulle gå till om de valde att delta i utvecklingsarbetet, tidsåtgången vid själva besöket hos den utvalda klassen, samt rätten att inte behöva delta. Som tack för hjälpen erbjöds de deltagande eleverna och läraren varsin biobiljett samt att de inte behövde ingå i den ordinarie undersökningen 2025.

Tyvärr lyckades vi först inte hitta någon gymnasieskola som hade tiden för att ta emot oss. Av den anledningen beslöt vi oss för att ta hjälp av CAN:s länsombud i Stockholm för att nå ut till gymnasieskolor i länet. Länsombudet hjälpte till med att rekrytera en skola (två klasser) till detta projekt via ett inlägg på LinkedIn. De elever som deltog var från ett yrkesförberedande program respektive ett högskoleförberedande program.

Under hösten 2024 besökte medarbetare från CAN klasserna på gymnasieskolan. Upplägget vid mötet och informationen som gavs till eleverna i gymnasiet var densamma som för eleverna i årskurs 9 som deltog i enkätutvecklingsarbetet 2023. Det innebär att eleverna fick information om syftet med besöket, samt att deltagandet var anonymt och frivilligt. Elever som ville fick sedan testa att besvara enkäten från 2024 var för sig och samtidigt ge skriftlig feedback på frågorna direkt i enkäten. De hade även möjligheten att ställa frågor till CAN:s medarbetare under tiden som de besvarade enkäten. Efteråt genomfördes mindre gruppdiskussioner utifrån ett diskussionsunderlag med förbestämda frågor som ansågs viktiga att diskutera. Därefter fick eleverna i helgrupp också redogöra för vad de pratat om (för detaljerad beskrivning, se bilaga 2 till CAN-rapport 230).

Diskussionsunderlag och öppna frågor

Eleverna i gymnasiet år 2 fick ett diskussionsunderlag med förbestämda frågor som de fick diskutera. Målet var att få till en öppen dialog och diskussion kring frågorna. Under helgruppsdiskussionerna ställdes även öppna följdfrågor till eleverna för att samtalet skulle fortlöpa och eleverna skulle ha möjligheten att vidareutveckla en del av de tankar och åsikter som lyftes fram.

Diskussionsunderlagen ändrades något mellan klassbesöken. Om frågor ansågs självklara av gymnasieeleverna, mättade eller om diskussionen uteblev togs de bort från diskussionsunderlaget. Nedan presenteras frågorna som ingick i de olika diskussionsunderlagen.

Frågor som ställdes till samtliga klasser:

- Är det någon fråga i enkäten som ni tror att ungdomar inte vill svara på?
- Vi undrar vad ni tänker ingår i begreppet att ha ”använt narkotika någon gång”? Exempelvis om man har testat cannabis någon enstaka gång (tex rökt ett blossom), tror ni att man tänker att man har använt narkotika då? Se fråga 48.
- Hur tolkar ni uttrycket ”narkotikaklassade läkemedel utan recept utskrivet till dig”? Se frågorna 41–43.
- Använder ni begreppet e-cigarett?
- Är det någon fråga ni tycker är konstig?

Frågor som ställdes till klass 1, men inte till klass 2:

- Är det något ni tycker att vi missar att fråga om?
- Är ordet boffa något ni känner igen? Är det något annat ord man använder? Se fråga 38.

Resultat

Nedan följer resultatet av gruppdiskussionerna och den skriftliga feedbacken på frågorna i enkäten. Det analyserade underlaget har bidragit till kunskap, förståelse och slutsatser för hur den reviderade enkäten fungerade.

Begriplighet vad gäller enskilda frågor och olika begrepp/uttryck

I 2024 års enkät har vi justerat frågorna om narkotikaklassade läkemedel genom att byta ut ordet ”utan läkarordination” till ”utan recept utskrivet till dig” (frågorna 41–43) då detta var ett begrepp som flertalet elever i årskurs 9 inte riktigt förstod. När eleverna i gymnasiet år 2 fick diskutera huruvida de förstod den nya formuleringen var det tydligt att eleverna tolkade frågan på det sättet som vi avser mäta den. En grupp nämnde att det är sådant som man ej fått från läkare och majoriteten av eleverna verkade förstå frågan och skillnaden på recept och inte.

Eleverna fick även diskutera vad de tänker ingår i, och hur de tolkar att ha ”använt narkotika någon gång”. Likt årskurs 9 går tankar och åsikter lite isär även bland gymnasieeleverna. Några elever menade att ha använt en gång räknades som att använda. Andra elever menade att något blossom inte räknades som använt men om man använt kanske tre gånger räknas det som använt. Vidare framkom det att ordet ”narkotika” har en negativ klang som polis och

myndigheter använder. Ordet "droger" diskuterades också i samband med detta och vissa elever menade att droger är ett annat begrepp för narkotika, medan andra elever tyckte att begreppet droger kunde inkludera allt som man kan bli beroende av.

Avseende begreppet e-cigarett var det samstämmigt att det inte är ett begrepp som används bland ungdomar. Samtliga svarade att de brukar säga "vejp/vape, eller att vejpa/vape-a". Som ett tillägg på området var det elever som även uttryckte: "att röka är cigaretter, man säger inte röka om vejp". Men samtidigt var det elever som uttryckte att vejps ändå ingick i begreppet röka.

Eftersom det var lite tudelat i årskurs 9 huruvida ordet boffa var något de kände igen fick gymnasieleverna även frågan om de visste vad detta var. Det framkom att boffa ändå verkar vara ganska känt begrepp, men att man också kan säga "sniffa", samt att det till exempel "kan vara torrschampo".

Då det fanns frågor om lootlådor i 2024 års enkät fick eleverna en muntlig fråga där vi ville förstå om de visste vad detta var och om de förstod vad som efterfrågades i enkäten. Det framkom att eleverna visste vad lootlådor var för något och majoriteten var tydliga med att de inte räknar lootlådor som spel om pengar eftersom man alltid vinner något. Jämfört med till exempel casino, eftersom där kan man förlora allt som man satsat.

När det kommer till riskuppfattningsmatrisen (fråga 49 i enkäten 2023/fråga 54 i enkäten 2024) fick vi från årskurs 9 kommentarer där det tydligt framkom att denna fråga inte fungerade som tänkt. Problemet med denna matris var att flertalet elever undrade om vi frågade om självskadebeteende, vilket inte var avsikten med matrisen. Därför justerades den frågan från: "Hur stor risk tror du det är att människor skadar sig själva, fysiskt eller på annat sätt, om de..." till: "Hur stor risk tror du det är att människors hälsa skadas, fysiskt eller på annat sätt, om de...". När eleverna i gymnasiet testade att genomföra enkäten fick vi inte några kommentarer eller frågor om vad vi menade med denna fråga. Däremot var en skriftlig feedback att: "Det kan vara svårt att veta hur stor skada någonting kan göra. Ungdomar har oftast inte så mycket vetskap om de olika sakerna som kan hända".

Vidare framkom i den muntliga diskussionen att fråga 59 inte var tydlig med att det handlar om att spela om pengar; "När du spelar online, vilket konto använder du oftast?".

Vilja/förmåga att svara på frågorna och anonymiteten

Bland gymnasieleverna var det samstämmigt att det måste framgå tydligt att man är anonym när de ska besvara enkäten. Elever menade att det finns frågor som man annars inte vill svara på, som till exempel om man gjort något dåligt, eller frågor om narkotika. Förslag var att "CAN kanske kan skriva med större text att det är anonymt, och att det är viktigt att man är med". Ett annat förslag var att "det skulle kännas bättre om man inte hade en kod".

De frågor som upplevs som känsliga bland eleverna på gymnasiet är även frågor som elever i årskurs 9 tidigare reagerade på. Bland annat framkom det att om man har jobbiga familjerelationer vill man inte svara på frågor om familj. Om man gjort något olagligt eller om man har problem hemma, samt frågor som rör

narkotika är frågor som också känns jobbiga att besvara. Dessutom reagerade elever på att CAN frågar om deras föräldrars utbildning, och undrade varför vi ens ska behöva veta det. En av de skriftliga kommentarerna kring detta löd: *”Undrar bara varför de är viktigt?”*.

Andra aspekter

En fråga som vi ställde var om eleverna tyckte att de saknade något i enkäten. Några förslag som gavs var till exempel *”att i vilka sammanhang man gjort olika saker/ använt olika substanser”*, och i samband med det framkom förslag som *”ha öppna svar”*, eller svar som *”för gemenskapen”* och *”för att testa”*.

Eleverna hade även möjlighet att komma med andra, spontana synpunkter utöver de specifika som efterfrågades i diskussionsunderlagen. En fundering som framkom var varför vi inte frågar om föräldrarnas konsumtion.

Vidare framkom att det är för många svarsalternativ och för mycket text på frågorna som rör alkohol (QF-frågorna) och att det kan skapa förvirring med de olika burkarna/flaskorna. I det skriftliga kommentarerna framkom att det är *”lite svårt att tolka frågorna, går nog att formulera svaren tydligare”*. Vidare, vid fråga 18. Har du någon gång druckit alkohol? Räkna inte med t ex svag cider, lättöl eller andra drycker under 2,8%.” framkom att *”Det kan vara svårt att veta vilka drycker som är under eller över 2,8%”*.

Slutligen skrevs en del positiva kommentarer i enkäten som:

”Jag tycker att frågorna var rimliga och bra för en undersökning om alkohol och andra droger, och de var lätta att förstå.”

”Det var bra.”

”Mycket bra jobbat.”

Slutsatser

Majoriteten av eleverna uttryckte att enkäten och frågorna var bra formulerade och lättförståeliga. Eleverna i de olika klasserna var också mycket samstämmiga, både om begrepp, förståelse och viljan att besvara enkäten.

Det framkom att det inte fanns några svårigheter avseende begripligheten av frågorna som reviderats i 2024 års frågeformulär. Den förändring som gjorts i frågorna 41–43 avseende det tidigare ordet ”läkarordination” som bytts ut till ”utan recept utskrivet till dig” har visat sig fungera väl.

Även riskuppfattningsmatrisen (fråga 54) har visat sig blivit bättre då det inte var någon som feltolkade frågan efter att vi reviderat den. Detta indikerar att frågan, som den ställs numera, fungerar som tänkt.

Elever hade lite blandade åsikter om man anser att ha vejpåt innebär att man har rökt någon gång. I frågorna som rör tobaksområdet är CAN ändå tydliga

med vad som efterfrågas. Tex den fråga som rör cigaretter ställs som följande: *”Har du rökt cigaretter någon gång?”*. Vidare gick åsikterna något isär huruvida ett bloss av cannabis räknades som använt narkotika eller inte. Att ställa en fråga på ett sådant sätt som genererar den sanna nivån är alltid en utmaning vid enkätundersökningar. CAN tar till sig elevernas tankar och åsikter och diskuterar frågan vidare.

Då det från CAN:s sida fanns en viss osäkerhet huruvida elever visste vad begreppet boffa innebar och om eleverna visste vad lootlådor var för något diskuterades även detta. Eleverna i gymnasiet år 2 menade att ordet boffa var ett känt begrepp, vilket bekräftar att det efterfrågas på rätt sätt i enkäten. Kanske är det mer rimligt att elever i gymnasiet känner igen vissa begrepp bättre än elever i årskurs 9 då man med ökad ålder kanske också stött på fler begrepp, likt boffa. Lootlådor var även det något som eleverna visste vad det var, vilket blir ett konstaterande att majoriteten av de elever som fått svara på 2024 års enkät förstått frågan.

Eleverna i gymnasiet år 2 hade en del åsikter gällande frågorna som rör alkohol (QF-frågorna), precis som eleverna i årskurs 9 hade. Dessa frågor och svarsalternativ uppfattas som ganska långa och delvis svårtolkade. Detta är ändå värt att notera även om det inte kommer att göras några förändringar för dessa frågor i dagsläget. Däremot kan CAN kanske överväga att efterforska om det kan finnas alternativa validerade instrument som kanske kan bli aktuella i framtiden.

När det kommer till förbättringsförslag och framtida förändringar framkom det att begreppet e-cigarett inte används bland ungdomar, de säger vejp/vape. Även fråga 59 ansågs vara något otydlig då det inte framkommer att det handlar om att spela online ”om pengar”. Detta är något som vi har justerat i 2025 års enkät.

Att eleverna upplever att de är anonymt att svara på enkäten är av yttersta vikt. Det var även något som eleverna i årskurs 9 nämnde. I inledningstexten står det att eleven är anonym. Men självfallet kommer CAN att försöka göra det ännu tydligare för eleverna att de är helt anonyma och att svaren inte kommer kunna spåras tillbaka till eleven, eller inte heller rapporteras till vårdnadshavare eller skolpersonal. Frågorna som rör familjen upplevs som känsliga men är dock viktiga att ha med som bakgrundsfrågor för att till exempel identifiera risk- och skyddsfaktorer för substansanvändning. Därav kommer dessa inte att exkluderas från enkäten. CAN beslutade efter utvecklingsarbetet med årskurs 9 att ta bort en del känsliga frågor som inte användes, men att stryka fler bakgrundsfrågor är inte aktuellt i nuläget. Eleverna framhöll även en del förslag på vad CAN kanske skulle kunna fråga i enkäten. Dock har CAN valt att inte lägga till just elevernas frågeförslag i det ordinarie frågebatteriet. Det grundar sig på att CAN behöver beakta enkätens omfattning och antalet frågor. Detta eftersom det är viktigt att eleverna inte tycker att enkäten innehåller alltför många frågor då det kan innebära en risk för ökat bortfall och otillförlitliga svar.

Sammanfattningsvis kan detta valideringsarbete bekräfta att det reviderade frågeformuläret fungerar som tänkt.

Referenser

Selling L. (red.), *CAN:s nationella skolundersökning 2024*. Stockholm: Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN); 2024. Rapport 230.

Spitzer, R.L., et al., *A brief measure for assessing generalized anxiety disorder: the GAD-7*. Arch Intern Med, 2006. 166(10): p. 1092-7.

C.A.N

CAN är ett nationellt kompetenscentrum som tar fram och sprider kunskap om alkohol, narkotika, dopning, tobak och spel om pengar.

Vi följer konsumtions- och skadeutvecklingen genom undersökningar och forskning. Myndigheter och organisationer använder kunskap från CAN som underlag för beslut och insatser. Vi är en del av civilsamhället och i vår styrelse finns representanter för våra medlemsorganisationer. Där finns även olika myndigheter representerade.

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning – www.can.se

